

№м.
Б-90

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

На правах рукопису

БУЛУЛУКОВ Олег Юрійович

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ПРИ
ВІДСУТНОСТІ ТРУПА**

Спеціальність: 12.00.09 - кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ
*дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук*

ХАРКІВ - 1997

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

7364

Актуальність теми дослідження. Формування в Україні правової демократичної держави припускає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. У ст.3 Конституції України визначено: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кримінально-правова охорона цих невід'ємних прав громадянина набуває особливого значення при розслідуванні фактів посягань на життя громадян. Серед таких посягань особливо складними для розслідування є вбивства при відсутності трупа. Названі злочини приховуються фактами зникнення осіб, що створює труднощі в їх виявленні та розкритті. Проблеми, існуючі при розслідуванні означених убивств, виникають через відсутність на першому етапі розслідування, а інколи і на протязі всього періоду трупа зниклого. У зв'язку з цим виникає низка додаткових завдань, що вирішуються слідчим як при порушенні кримінальної справи, так і при виконанні первісних слідчих дій. Особливого значення набуває теоретична розробка питань методики розслідування названої категорії злочинів.

Звернення до методики розслідування вбивств при відсутності трупа було зумовлено такими обставинами, як особлива суспільна небезпека вбивств; наявність істотних недоліків при розслідуванні цієї категорії вбивств; а також внаслідок того, що методика розслідування названих злочинів не досліджувалася на науковому рівні з 1962 р. (зокрема, поза увагою дослідників залишилися такі категорії, як криміналістична характеристика, слідчі ситуації, планування та організація розслідування). Розробка методики розслідування вбивств, пов'язаних з відсутністю трупа, здійснювалася в основному у вигляді рекомендацій органам розслідування щодо проведення таких слідчих

дій, як допит заявника та осіб, близьких зниклому, обшук, огляд передбачуваного місця події й оперативно-розшукових заходів. Останнє сприяло тому, що практика розслідування вбивств виявилася недостатньо забезпеченою теоретичними та методичними рекомендаціями.

Важливими обставинами, які викликали необхідність дослідження проблем методики розслідування вбивств при відсутності трупа, стало те, що у 1991-1996 рр. відбулося зростання числа осіб, які знаходилися у розшуку по Україні як безвісно зниклі (з 21195 осіб у 1991 р. до 32759 осіб у 1996 р.), а чимало їх не встановлено (у 1996 р. - 5279 осіб)¹. У той же час вивчення матеріалів практики показало, що більшість кримінальних справ порушуються у зв'язку з убивством особи, яка знаходиться у розшуку як безвісно відсутня, лише після встановлення особи злочинця чи після знайдення трупа зниклого з ознаками насильної смерті.

Разом з тим мають місце випадки зникнення людей за обставин, які дозволяють зробити висновок, що особа стала жертвою злочину, проте відсутність злочинця, трупа зниклого і слідів учиненого злочину заважають органам розслідування прийняти рішення про порушення кримінальної справи.

Усе викладене і визначило вибір теми дисертації.

Ступінь наукової розробки теми. Дослідження у галузі методики розслідування вбивств при відсутності трупа здійснювали О.Я.Баєв, Г.М.Мудьюгін, В.П.Цильвик, Я.М. Яковлев. Окремі проблеми методики розслідування вбивств досліджувалися Р.С.Белкіним, І.Є.Биховським, О.М.Васильєвим, Л.Г.Видоновим, Л.В.Виницьким, І.Ф.Герасимовим, М.М.Герасимовим, М.М.Гродзинським, Ю.М.Гро-

¹ За матеріалами МВС України.

певим, В.Зажицьким, С.П.Зеленковським, Г.Г.Зуйковим, В.І.Івановим, В.Н.Карагодіним, Л.М.Карнеєвой, Є.Кирєєвим, В.В.Клочковим, О.Н.Колесниченко, В.П.Колмаковим, Я.Ю.Ковдрацьєвим, Ю.М.Крупкою, С.В.Лаврухіним, О.М.Ларіним, Б.В.Лисенком, І.М.Лузгіним, І.Х.Максутовим, Г.А.Матусовським, В.О.Овечкіним, Е.Ф.Побегайлом, В.І.Поповим, М.В.Салтєвським, М.О.Селивановим, В.В.Тищенком, В.П.Ципковським, В.І.Шикановим, М.П.Яблоковим.

Незважаючи на існуючі значні дослідження з проблем методики розслідування вбивств при відсутності трупа, деякі принципові питання, пов'язані із криміналістичною характеристикою, плануванням та організацією розслідування, слідчими ситуаціями, залишилися не дослідженими. Тому освітлення їх на науковому рівні дисертант вважає актуальним, важливим і необхідним.

Робота над дисертацією здійснювалася в період докорінних змін соціальних та економічних умов життя людей. Означені зміни неминуче супроводжуються зростанням деяких видів злочинів, у тому числі і посягань на життя громадян, що і визначає важливість дослідження цієї проблеми.

Вивчення практики розслідування вбивств при відсутності трупа виявило низку недоліків, пов'язаних з організацією криміналістичного обліку, проведенням перевірок фактів зникнення громадян і первісних слідчих дій. Висновки дисертанта дозволили сформулювати пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення організації розслідування таких убивств.

Мета і завдання дослідження. Дана наукова робота має за мету на підставі теорії криміналістичної методики, узагальнень практики розслідування вбивств при відсутності трупа розкрити природу криміналістичної характеристики і на цій базі сформулювати

рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності розкриття та розслідування злочинів цієї категорії.

Поставлена мета визначила конкретні завдання дослідження: розробити і дослідити криміналістичну характеристику вбивств при відсутності трупа; дослідити взаємозв'язок елементів криміналістичної характеристики; класифікувати способи приховання вбивств досліджуваної категорії; узагальнити практику розшуку безвісно відсутніх осіб органами внутрішніх справ для виявлення типових недоліків в організації цих дій; за допомогою матеріалів вивчених кримінальних справ установити специфіку розслідування та розкриття названої категорії вбивств; визначити особливості провадження первісних слідчих дій; сформулювати рекомендації для проведення допитів, оглядів і здійснення розшуку потерпілого; дослідити слідчі ситуації, що мають місце на первісному етапі розслідування.

Об'єктом наукового дослідження виступає законодавство, регулююче відносини, що складаються в діяльності правоохоронних органів при розслідуванні вбивств при відсутності трупа, і діяльність органів по розшуку осіб, безвісно зниклих.

Предметом дослідження є суттєвість механізму вчинення вбивств з наступним прихованням трупа потерпілого, формування на цій основі криміналістичної характеристики та особливостей розслідування даної категорії вбивств.

Методологічну основу дисертації складають положення теорії пізнання. У процесі дослідження були застосовані формально-логічний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Характер дослідження визначив необхідність використання філософської, кримінально-правової, кримінально-процесуальної, криміналістичної, судово-медичної, кримінологічної та судово-психоло-

гічної літератури, а також наукового апарату логіки та інших галузей знань, що стосуються теми дисертації.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України, нормативні акти, регулюючі організацію і діяльність правоохоронних органів, накази Генерального Прокурора та Міністра внутрішніх справ України.

Емпіричну базу дисертації являють собою: результати анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури і співпрацівників карного розшуку різних областей України (останнє проведено за спеціально розробленою методикою розслідування кримінальних справ щодо вбивств при відсутності група - опитано 90 осіб); результати вивчення й узагальнення 30-ти кримінальних справ даної категорії, розглянутих судами у 1991-1996 рр., і 25 кримінальних справ, які знаходяться у провадженні слідчих; результати вивчення й узагальнення 400-т розшукових проваджень на осіб, які знаходяться у розшуку як безвісно зниклі; результати вивчення й узагальнення 1700-т обліково-статистичних документів на безвісно відсутніх осіб і невпізнаних трупів; аналізи стану розшуку безвісно відсутніх осіб за 1994 - 1996 рр. по деяких областях України; аналіз «Стан організації роботи по розкриттю і розслідуванню навмисних убивств, учинених на території України у 1994 році і за 3 місяці 1995 року», здійснений Генеральною Прокуратурою України; результати аналізу й узагальнення опублікованої слідчої та судової практики; результати узагальнення кримінальних справ щодо навмисних убивств, запровадженого кафедрою криміналістики Національної юридичної академії України у 1995р., в якому брав участь автор цього дослідження.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що з часу проголошення України незалежною державою вперше на моно-

графічному рівні, спираючись на основні положення теорії криміналістики, методики розслідування окремих видів злочинів, аналізу практики розслідування вбивств, у роботі досліджені основні положення методики розслідування вбивств при відсутності трупа. У дисертації обґрунтовується низка положень, висновків, рекомендацій, що мають теоретичне і практичне значення і які виносяться на захист. А саме:

- визначено місце вбивств при відсутності трупа у криміналістичній класифікації вбивств, як особливо складних у розслідуванні;

- визначено особливості методики означених убивств як об'єкта криміналістичного дослідження й обґрунтовано необхідність включення до методики розслідування дій щодо проведення перевірки факту зникнення громадянина;

- обґрунтовано необхідність включення до перевірки фактів зникнення громадян слідчих прокуратури з покладенням на них обов'язку прийняття рішень відповідно до ст. 97 КПК України;

- розроблено криміналістичну характеристику вбивств при відсутності трупа і визначено її зміст;

- обґрунтовано взаємозв'язок елементів криміналістичної характеристики зазначених убивств і показано можливості її використання для висування версій;

- запропоновано класифікацію способів приховання убивств при відсутності трупа;

- розроблено основні положення методики розслідування даної категорії вбивств: допит заявника й осіб, близьких зниклому, планування й організація розслідування, обшук, огляд передбачуваного місця події;

- на основі ймовірно-статистичного методу, сформульовано рекомендації по висуванню типових версій щодо особи злочинця,

мотиву вбивства, місця вчинення вбивства, а також способу його приховання;

- дано рекомендації по виявленню осіб, причетних до вбивства, в залежності від відносин між убитим та можливим злочинцем;

- показано взаємозв'язок між даними про злочинця, способи учинення і приховання вбивства;

- зумовлено необхідність проведення тактичних операцій, пов'язаних з проведенням огляду передбачуваного місця події;

- зумовлено необхідність на етапі здійснення перевірки зникнення особи і провадження первісних слідчих дій тісної взаємодії слідчого з оперативними працівниками розшуку;

- досліджено питання встановлення психологічного контакту при допиті заявника та інших осіб.

Наукова і практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації подана методика розслідування вбивств при відсутності трупа. Положення, висновки, пропозиції та рекомендації сформульовані в роботі, значно поглиблюють теорію методики розслідування окремих видів злочинів. Окрім цього, дисертація створює базу щодо розробки і впровадження у практичну діяльність приватних методик у залежності від ситуації злочину. Впровадження рекомендацій, що містяться у дисертації, у слідчу практику буде сприяти вдосконаленню планування розслідування вбивств при відсутності трупа, розшуку злочинця і тактики проведення окремих слідчих дій.

Розроблена методика (як в цілому, так і окремі її положення) може бути використана у навчальному процесі при вивченні «Методики розслідування окремих видів злочинів» у юридичних вузах України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в трьох наукових статтях і тезах наукових повідомлень, що обговорювалися на міжрегіональній науковій

конференції молодих учених «Актуальні питання удосконалення законодавства та правозастосовчої діяльності» (Харків, 1996 р.). Результати дослідження використовуються під час читання спецкурсу «Методика розслідування окремих видів злочинів» у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого.

Основні положення дисертаційного дослідження схвалені на засіданнях кафедри криміналістики і подані для впровадження у практичну діяльність правоохоронних органів України.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох глав, що містять 10 параграфів, висновку, додатку та списку літератури.

Зміст роботи

У *Вступі* обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, його актуальність, показано ступінь розроблення проблеми, мета та завдання дослідження, його методологічна і теоретична основи, визначається наукова новизна дисертації, розкривається її теоретична і практична значущість.

Глава перша «Теоретичні основи методики розслідування вбивств при відсутності трупа» присвячена дослідженню проблем методики розслідування вбивств при відсутності трупа та її теоретичних основ.

Автором відзначається, що кримінальні справи з таких злочинів порушуються за заявою заінтересованих осіб чи організацій у зв'язку зі зникненням громадянина. Відсутність трупа й обґрунтоване припущення про вчинення вбивства зосереджують діяльність слідчого на встановленні фактів і відшуканні слідів, що дозволять дійти до висновку про вчинення вбивства. У зв'язку з тим, що така діяльність провадиться

за умов відсутності трупа, в осіб, що здійснюють розслідування. Часто відсутня інформація щодо місця та часу вчинення злочину, а також способів його вчинення і приховання.

Для відмежування означених убивств від інших використано термін «убивство без трупа», автором якого є Г.М.Мудьюгін, що довгий час досліджував дану проблему.

Досліджуючи криміналістичну характеристику вбивств при відсутності трупа, автор дисертації вказує на важливе місце, що посідає в ній механізм злочину. Останній являє собою багатокомпонентну динамічну систему, що створюється діями суб'єкта злочину, потерпілого та інших осіб, які є активними чи пасивними учасниками злочинної події.

Дослідник вважає, що дії щодо перевірки факту зникнення особи є невід'ємною частиною методики розслідування «убивств без трупа». В обґрунтування своїх висновків він пропонує простежити зв'язок, що має місце між перевірочними діями слідчого та діями, запровадженими у процесі розслідування. Схожість змісту інформації, одержуваної слідчим при проведенні перевірки та первісних слідчих дій, є факт. Фактично слідчий у процесі перевірки використовує методи і засоби, рекомендовані криміналістикою, типову інформацію про злочин, його сліди та закономірні їх зв'язки, що дозволяє ефективно здійснювати оперативно-розшукові заходи і цілеспрямовано провадити пошук інформації про вчинений злочин. Відсутність такої інформації заперечує самий факт розслідування. На цій підставі автором робиться висновок про те, що методика розслідування названих убивств у першу чергу визначає спрямування дій слідчого щодо встановлення факту вчинення вбивства.

Структурно криміналістична характеристика вбивств при відсутності трупа включає наступні елементи: а) спосіб учинення

вбивства; б) спосіб приховання вбивства; в) сукупність типових слідів; г) особу потерпілого; д) особу злочинця.

На думку дослідника, спосіб вчинення вбивства в більшості випадків нерозривно зв'язаний зі способом його приховання і в кінцевому підсумку обумовлений ним. Маючи умисел щодо приховання вбивства, злочинець, часто вибірково підходить до обрання способу його вчинення з тим, щоб за певних обставин можна було надійно приховати сліди злочину. Зроблено висновок, що детермінуючим чинником способу вчинення названих убивств є місце вбивства, що характеризується певною відокремленістю, яка дозволяє заподіяти смерть особі «непомітно» для сторонніх. У протилежному разі злочинний задум не буде доведено до кінця, а значить убивця буде викрито.

Аналізуючи спосіб приховання вбивств при відсутності трупа, автор дійшов висновку, що при скоєнні злочину злочинець учиняє обов'язкові дії для його приховання. У цьому зв'язку правильним є розмежування цих дій злочинця по прихованню вбивства залежно від мети, яка ним переслідується. Дисертант пропонує таку класифікацію способів приховання «вбивств без трупа»: а) приховання події злочину, а саме: приховання трупа (поховання, знищення, розчленування, понівечення); приховання слідів злочину (знищення, заховування); приховання знарядь злочину (знищення, заховування); б) приховання злочинного характеру події (інсценування, фальсифікація, маскування, недонесення); в) приховання участі в злочині злочинця (приховання слідів злочину на злочинці, слідів злочинця на місці злочину - знищення, заховування; створення неправдивого алібі).

Автор поділяє погляди Г.М.Мудьюгіна про детермінуючий вплив на спосіб приховання вбивства при відсутності трупа, чинника зв'язку між злочинцем та його жертвою. Злочинець, зв'язаний з жертвою певними відносинами, прагне надійно переховати вчинений ним злочин.

усвідомлюючи, що відкриття факту вбивства може потягти за собою викриття його участі у вчиненні злочину. Типовим для такого приховання є спосіб приховання трупа немов би «назавжди», що має постійний характер.

Аналізуючи сліди злочину, дисертант відзначає, що при розслідуванні названих убивств велике значення мають непрямі докази, якими є так звані «докази поведінки». Останніми можуть бути зміни у поведінці підозрюваного як до, так і після зникнення громадянина, що вказує на можливу причетність особи до вчинення вбивства при відсутності трупа. Автор наукової роботи визначає такі докази поведінки: а) розповсюдження винним неправдивих відомостей про причини вибуття зниклого з місця його останнього мешкання; б) схилення винним свідків до дачі неправдивих свідчень про знаходження його (винного) у певний час разом з ними; в) обман винним свідків щодо часу знаходження його (винного) разом з ними (обґрунтування і підготовка алібі); г) порушення винним звичного укладу свого життя; д) поінформованість особи щодо вбивства зниклого (винна поінформованість).

У роботі на підставі дослідження сукупності характерних індивідуальних ознак, притаманних особі потерпілого, автор обґрунтовує висновок щодо мотивів злочину та особу злочинця. Остання у більшості випадків близька потерпілому, має сталі негативні установки, достатньо твердий характер і певний мотив для вчинення злочину.

До найсуттєвіших ознак змісту криміналістичної характеристики вбивств при відсутності трупа належать дані про закономірні зв'язки між її елементами. Досліджуючи названі закономірності, дисертант робить висновок про наявність двох видів зв'язків між елементами криміналістичної характеристики означених убивств - однозначного та імовірного. Однозначний зв'язок припускає

категоричне існування певних елементів. Так, приховання трупа потерпілого немов би «назавжди» однозначно свідчить про причетність до вбивства особи, яка знаходиться у певному зв'язку з потерпілим. Однак частіше закономірні зв'язки мають імовірний характер. Наприклад, імовірний характер має зв'язок, існуючий між місцем учинення та способом приховання злочину. Так, якщо вбивство вчинене на території приватного домовласництва, то більше впевненості, що труп переховується на території садиби. Якщо ж убивство вчинено у багатоквартирному будинку, способом приховання, певніш усього, є розчленування трупа з наступним вилученням з місця злочину. Автор дослідження пропонує певну послідовність установлення елементів криміналістичної характеристики через зв'язки, існуючі між ними. Знання названих взаємозв'язків дозволяють правильно оцінити слідчу ситуацію і здійснювати цілеспрямований пошук необхідної інформації.

Глава друга «Первісні слідчі та оперативно-розшукові дії при розслідуванні вбивств при відсутності трупа» містить питання, пов'язані з допитом заявника та осіб, близьких зниклому, оглядом передбачуваного місця події, розшуком зниклої особи, а також проблем призначення і проведення експертиз.

Відсутність на початковому етапі розслідування вбивства інформації про місце злочину і даних про місце приховання трупа зниклого припускає проведення таких первісних слідчих дій, як допити заявника та осіб, близьких зниклому. Автор виходить з того, що інформація, отримана при допиті, сприятиме детальному з'ясуванню обставин зникнення, отриманню відомостей, необхідних для розшуку зниклого чи його трупа, а також виявленню мотивів убивства. З метою одержання максимально повної інформації дисертант запропонував оптимальний перелік питань, відповіді на які необхідно отримати під час допиту. При дослідженні проблем, пов'язаних з допитом заявника

робиться висновок про те, що в справах про вбивства при відсутності трупа нерідко самий заявник і є вбивцею чи володіє інформацією про особу злочинця, однак через різні причини (приміром, убивця - близький родич) навмисно приховує від слідчого ті або інші факти чи спотворює їх. Для викриття допитуваного у неправдивих свідченнях та подоланні установки «на брехню» автор пропонує використовувати тактичні прийоми емоційного і логічного впливу, а також тактичні комбінації.

Значне місце в роботі відводиться дослідженню проблем, пов'язаних з оглядом місця події. У зв'язку з тим, що на час проведення огляду нерідко відсутні відомості про місце злочину та місце знаходження слідів злочину, це, на думку дисертанта, дає підставу називати означену слідчу дію оглядом «передбачуваного» місця події. Такими місцями можуть бути: останнє місце проживання, останнє місце перебування, а також робоче місце зниклого. Автор наполягає на тому, що огляд необхідно провадити за будь-яких обставин зникнення особи. Не є винятком випадки, коли не існує підозри щодо осіб, оточуючих зниклого, і немає даних вважати, що деякі сліди навмисно знищені або замасковані. При виявленні слідів злочину у місці огляду та інших місцях, стосовно яких є обґрунтовані дані вважати про причетність їх до події злочину, провадиться обшук. У процесі проведення огляду передбачуваного місця злочину необхідно зважувати на негативні обставини якими можуть бути: а) наявність у місці огляду предметів одягу, вжитку та особистих документів зниклого, без яких він не міг покинути місце проживання і які були б при ньому, якби він був живий; б) здійснення у місці огляду після зникнення особи ремонту приміщення у той час, коли необхідності у ньому не було або коли цього ніхто не робить (наприклад, взимку чи вночі); в) перестановка меблів, перевішування килимів, інші зміни в місці огляду, які значно

погіршують загальний вигляд квартири; г) перенесення з одного місця на інше надвірних будівель, асфальтування чи бетонування стежок та підлог, посадки квіткових клумб - і все це у той час, коли у цьому не було необхідності.

Розшук зниклого дослідник пропонує розпочинати з визначення напрямків можливого переміщення особи в залежності від його намірів. Таких напрямків виділяється два: а) зниклий поїхав з місця перебування: до друзів, знайомих, родичів; переховується від близьких, органів влади, адміністрації за місцем роботи, кредиторів; б) зниклий не покидав місця перебування: знаходиться у коханця (ки); у незнайомих осіб (переховується за різними причинами); заблукав (душевнохворий, дитина); потрапив в ситуацію, коли необхідна стороння допомога (наприклад, отримав травму); поміщений до лікувальної установи під чужим прізвищем; примусово утримується з метою вимагання та ін. У дисертації робиться висновок, що ефективності розшуку сприяє ретельне вивчення особи зниклого, його звичок, рис характеру, взаємовідносин з оточуючими його людьми. Одержана інформація дозволяє моделювати поведінку особи за тих чи інших можливих обставин. Дисертант обґрунтовує проведення розшукових заходів, як гласними так і негласними методами. Останні особливо ефективні і необхідні, коли близькі та друзі зниклого з побоювання помсти, з небажання бути свідком або з будь-яких інших міркувань (наприклад, небажання показати зниклого чи його родину з негативного боку) приховують відомості, важливі для встановлення місця знаходження особи.

Значне місце відводить автор наукової роботи дослідженню проблем розшуку безвісно зниклих дітей. При зникненні дитини у батьків з'ясовуються обставини її зникнення, прикмети, можливість піти зі сторонньою людиною, схильність до подорожування. Розшук здійснюється у місці зникнення з поступовим розширенням його меж.

Разом з версією про нещасний випадок перевіряється можливість дитини піти зі стороннім (або поїхати на автомашині), попадання дитини у дорожньо-транспортну катастрофу і відвіз її водієм автомашини. Дисертант дійшов висновку про необхідність невідкладного здійснення розшукових заходів з притягненням до розшуку необхідної кількості засобів та ресурсів, що дозволить у мінімальний термін встановити місцезнаходження дитини або факт учинення злочину, а також місцеперебування злочинців.

У дисертації аргументується необхідність виконання низки експертиз до виявлення трупа потерпілого. Автор вважає, що їх можна включити до єдиного комплексу, типового для досліджувальних злочинів. До таких експертиз належать криміналістичні, судово-медичні, а також інші експертизи, які провадяться у залежності від наявної інформації про вчинений злочин. Для дослідження слідів біологічного походження, на думку дослідника, може бути призначена генна експертиза, сутність якої полягає у встановленні індивідуальних особливостей побудови молекул ДНК. Висока чутливість методу такого експертного дослідження дозволяє використати його при встановленні належності виявлених частин до одного трупа, невпізнаних трупів (у порівнянні з ДНК близьких родичів), джерело походження мікрооб'єктів біологічної природи (зокрема, мікрофлори ротової порожнини тощо). Після знайдення трупа для встановлення ідентичності його зі зниклою особою, провадиться комплексна судово-портретна експертиза.

Глава третя «Планування та організація розслідування» присвячена дослідженню типових слідчих ситуацій і проблем побудови версій, взаємодії слідчих та оперативно-розшукових органів, питанням попередження вбивств при відсутності трупа. Процес розслідування по «вбивствах без трупа» зумовлений слідчою ситуацією, що склалася на

час порушення кримінальної справи. Автором визначені інформаційні компоненти, притаманні даній слідчій ситуації: а) обставини зникнення особи та можливість розшуку злочинця по «гарячих слідах»; б) наявні сліди злочину, інші докази та необхідність їх експертного дослідження; в) дані, що характеризують особу потерпілого, і можливість встановлення кола осіб, які мають мотив для вчинення вбивства; г) інформація про поведінку заявника та інших зацікавлених осіб і можливість негайного проведення допитів та обшуків; д) час, яким володіє слідчий для проведення первісних слідчих та оперативно-розшукових заходів; е) оцінка компонентів, що входять до слідчої ситуації, та визначення характеру останньої.

У залежності від обставин зникнення особи дисертант виділяє такі типові ситуації: а) потерпілий пішов з дому і не повернувся; б) потерпілий поїхав у відрадження (на заробіток) і не повернувся; в) потерпілий пішов (поїхав) до родичів, друзів, знайомих і не повернувся; г) потерпілий разом з іншими особами покинув місце перебування і не повернувся; д) потерпілий зник на шляху прямування; е) потерпілий поїхав з дому, прибув до місця призначення, але додому не повернувся; є) потерпілий - дитина вийшла у двір і зникла.

Значної уваги дослідник приділяє вивченню проблем побудови версій, наголошуючи, що слідчі версії у розслідуванні вбивств при відсутності трупа посідають важливе місце при плануванні розслідування і здійсненні процесу доказування. При висуванні слідчих версій метою є не тільки встановлення кримінально-правових ознак злочину, а й криміналістичних, необхідних для визначення спрямування розслідування, пошуку, збирання та дослідження доказів. Автор критично підходить до критерію «обґрунтованість» при висуванні версій зазначених убивств. Цей критерій, на його думку, при визначенні більш перспективної версії, може призвести до помилок у визначенні

напрямку розслідування у зв'язку з тим, що часто обставини зникнення особи не дозволяють однозначно тлумачити ті або інші факти. Подібне положення зобов'язує висувати не одну, а декілька можливих версій, інколи прямо протилежних.

Досліджуючи проблеми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових органів, дисертант відзначає неможливість здійснення розслідування вбивств при відсутності трупа без тісної взаємодії між названими органами. У роботі надається перевага процесуально-правовим та організаційно-тактичним формам взаємодії, обумовлених специфікою розслідування розглядуваних убивств. Автор називає такі процесуально-правові форми взаємодії слідчого та оперативно-розшукових органів: а) координування роботи при проведенні слідчим первісних слідчих дій і паралельно оперативно-розшуковими органами - розшукових заходів; б) повідомлення слідчого, що здійснює розслідування, про результати розшуку злочинця; в) проведення розшукових заходів за дорученням слідчого; г) проведення слідчих дій за дорученням слідчого; д) участь у слідчих діях, здійснюваних слідчим; е) взаємодія у справах, припинених у зв'язку з невстановленням особи злочинця.

Організаційно-тактичні форми взаємодії такі: а) підготовка й організація спільного виїзду на місце події; б) спільне планування слідчих та оперативно-розшукових заходів; в) участь у слідчо-оперативних групах; г) обговорення на спільних оперативних нарадах результатів слідчої й оперативно-розшукової діяльності.

У дисертації досліджується взаємодія у стадіях порушення кримінальної справи, проведення первісних слідчих дій, припинення кримінальної справи. Особливо відзначається необхідність одночасного здійснення слідчих та оперативно-розшукових дій під час огляду передбачуваного місця події і проведення їх як тактичної операції.

Характерною особливістю такої тактичної операції є невизначеність місця знаходження цих об'єктів і невизначеність самих об'єктів. Дві невідомі обставини при проведенні однієї операції значно ускладнюють завдання слідчого й осіб, залучених до участі в ній, по досягненню поставленої мети. За таких обставин успішне проведення операції залежатиме від організації взаємодії слідчого та оперативно-розшукових органів, які беруть участь у ній. Взаємодія по припиненій кримінальній справі здійснюється до моменту закриття кримінальної справи чи направлення її до суду. Слідчий в окремому дорученні формулює завдання по відшукуванню слідів злочину, трупа потерпілого, очевидців злочину. У таких ситуаціях взаємодія здійснюється у формі спільних оперативних нарад, на яких опрацьовуються і формулюються завдання щодо пошуку доказової інформації.

У процесі вивчення діяльності інформаційних служб, дані яких можуть бути використані для розкриття таких злочинів, виявлено деякі недоліки:

- в основному облік ведеться шляхом виставлення обліково-реєстраційних документів, що не дозволяє досить швидко використати дані обліку для розшуку безвісно зниклих і встановлення особи невпізнаних трупів;

- при надходженні обліково-реєстраційних документів з приводу відкриття невпізаного трупа відповідальний працівник здійснює ідентифікацію його особи шляхом перегляду наявних облікових документів на безвісно зниклих громадян. У випадку невчасного надходження документів чи їх неякісного виконання встановити особу невпізаного трупа уявляється неможливим;

- використання комп'ютерів полягає в здійсненні реєстрації безвісно зниклих громадян (їх статі, віку, року народження, дати зникнення), проте при цьому є недоліки при реєстрації їх за інди-

відуальними ознаками, особливими прикметами (а за фотографіями - взагалі вона відсутня);

- значна кількість невпізнаних трупів не введена в дактилоскопічні картотеки оперативно-довідкових обліків у зв'язку з непрофесійним отриманням відбитків пальців рук і неможливістю виведення дактилоскопічної формули.

Виявлено недоліки і при проведенні перевірок щодо фактів зникнення громадян. Так, з 400 вивчених розшукових проваджень огляд місця проживання зниклого здійснювався у 320 випадках (80%), у 228 випадках (57%) огляд здійснювався без детального опису місця огляду і без участі фахівця, а у 80 випадках (20%) огляд не здійснювався взагалі. В жодному з вивчених розшукових проваджень немає інформації про вилучення з місця огляду відбитків пальців для наступної ідентифікації особи зниклого. У поясненнях заявників та осіб, близьких зниклому, часто відсутня інформація, необхідна для розшуку зниклого.

Відзначене дозволяє сформулювати окремі рекомендації. А саме:

1. Для збільшення ефективності проведення розшукових заходів необхідно упорядкувати обліки безвісно зниклих осіб і невпізнаних трупів (шляхом докладних характеристик опису супутнього матеріалу і налагодження машинного обліку, який би дозволив негайно отримати інформацію про особу зниклого).

2. При відкритті невпізаного трупа в усіх випадках необхідно здійснювати його фотографування і дактилоскопування. Названі дії повинні здійснюватися спеціалістами, для чого необхідно запровадити штатну одиницю, в обов'язки якої входило б здійснення означених дій.

3. При достатньо обгрунтованому припущенні про вбивство зниклого необхідно порушити кримінальну справу і провести невідкладні слідчі дії.

4. Позитивний результат у розкритті злочину потребує тісного співробітництва слідчого з працівниками карного розшуку, для чого необхідно активізувати взаємодію слідчих і оперативно-розшукових органів.

З метою визначення заходів по попередженню вбивств при відсутності трупа в роботі досліджуються основні причини й умови, які сприяють учиненню означених злочинів. До них належать: а) наявність у свідомості особи антигромадських поглядів; б) конкретна життєва ситуація, що при взаємодії з певними поглядами особи дає поштовх до вчинення злочину; в) віктимна поведінка потерпілого. Попередження вбивств при відсутності трупа необхідно здійснювати за двома напрямками: а) проведення слідчих дій і з'ясування причин та умов, сприяючих учиненню конкретного злочину; б) ужиття заходів, які можуть допомогти попередженню злочинів. Другий напрямок являє собою позапроцесуальну діяльність слідчого. Це виступи в пресі, по радіо, телебаченню, перед населенням у мікрорайонах, житлових масивах, на зборах мешканців, у гуртожитках, участь у роботі громадських організацій за місцем проживання та трудових колективів, в організації дозвілля громадян, а також індивідуальна робота з особами, від яких можна очікувати вчинення правопорушень у побуті. Зміст профілактичної діяльності слідчого полягає у роз'ясненні чинного кримінального законодавства, у пропаганді заходів по попередженню можливого зникнення громадян (нагляд за дітьми, негайне повідомлення про зникнення громадян, попередження можливих підсадок в автомашини тощо).

У *Висновку* дисертації сформульовано загальні підсумки та конкретні пропозиції, що мають теоретичне та практичне значення для вдосконалення методики розкриття і розслідування вбивств при відсутності трупа.

Основні подожження дисертації опубліковані в таких роботах:

1. Булулуков О.Ю. Проблемы расследования убийств при отсутствии трупа //Пробл. развития юрид. науки и практики в условиях правовой системы Украины: Сб. науч. тр. - Харьков: Нац. юрид. акад. Украины, 1995. - С. 158-163. (0.4 друк. арк.).

2. Булулуков О.Ю. Взаимодействие следственных и оперативно-розыскных органов при расследовании убийств //Пробл. провадження правових реформ в Україні: Зб. наук. праць. - Харків: Нац. юрид. акад. України, 1996. - С. 150-154. (0.3 друк. арк.).

3. Булулуков О.Ю., Литвиненко В.А. Допрос свидетелей при расследовании убийств, связанных с исчезновением потерпевшего //Пробл. провадження правових реформ в Україні: Зб. наук. праць. - Харків: Нац. юрид. акад. України, 1996. - С. 154-158. (0.3 друк. арк.).

4. Булулуков О.Ю. Типові слідчі версії по справі про вбивство у зв'язку зі зникненням особи потерпілого //Актуал. вопр. совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: Крат. тез. докл. и науч. сообщ. межрегион. науч. конф. - Харьков: Нац. юрид акад. Украины, 1996. - С.75-77. (0.1 друк. арк.).

Bululukov O. Y. Methods of investigation of murders with an absence of a corpse.

The thesis in the form of a manuscript for a on Candidate of Law degree on a speciality 12.00. 09 - Criminal Procedure and criminalistics; judicial examination.

National Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise, Kharkov, 1997.

On the monographic level the typescript investigates questions connected with criminological characteristic, planning and organization of investigation, inquiry situations, peculiarities of the performance of initial actions during investigation of murders with an absence of a corpse.

Total of research is formulation of suggestions aimed at perfection of prosecution of inquiry.

Булукув О.Ю. Методика расследования убийств при отсутствии трупа.

Диссертация в виде рукописи на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 1997.

Рукопись является исследованием на монографическом уровне вопросов, связанных с криминалистической характеристикой, планированием и организацией расследования, следственными ситуациями, особенностями производства первоначальных следственных действий в расследовании убийств при отсутствии трупа.

Итогом исследования является формулирование предложений, направленных на совершенствование следственной деятельности.

Ключові слова: злочин, убивство при відсутності трупа, безвісно зниклий, криміналістична характеристика.